

DIALOGIPARTIKKELIEN TEHTÄVISTÄ

JOHDANTO

Puhuminen ja kuunteleminen kietoutuvat toisiinsa monin tavoin arjen vuorovai-
kutustilanteissa. Puhuessakin puhuja on kuuntelija: hän monitoroi vastaanot-
tajien sanallisia ja sanattomia tekoja, reagoi niihin ja saattaa muuttaa puheensa
suuntaa niiden mukaan (ks. esim. Goodwin 1981). Vastaanottajat puolestaan osallistuvat
puhumiseen vastauksillaan, ja vastauksillaan he voivat myös osoittaa olevansa siirtymäs-
sä pääpuhujaksi. Vastaanottajuus on kokonaisvaltaista toimintaa: sitä ilmaistaan niin il-
mein, elein, fyysisen läheisyyden ja etäisyyden avulla kuin sanoinkin. Jokainen puheen-
vuoro vastaa tavalla tai toisella juuri edellä sanottuun, mutta kielet ja puheyhteisöt ovat
myös konventionaalistaneet erityisiä keinoja ilmaista vastaanottajuutta. Keskeisimpiä
tällaisia keinoja ovat ns. dialogipartikkelit (Hakulinen tulossa).¹

Dialogipartikkelit ovat partikkeleita, jotka voivat muodostaa lausuman², puheenvuo-
ron ja kielellisen toiminnan yksin. Suomen dialogipartikkeleihin kuuluvat muun muassa
joo, *niin*, *ai* ja *aha*. Dialogipartikkelien lyhyys ja niiden tehtävät ovat ikonisessa suhtees-
sa toisiinsa: partikkelilausuma sanotaan usein kesken toisen puhujan pitempää puhe-

¹ Tämä artikkeli perustuu suomen dialogipartikkeleita *joo* ja *niin* käsittelevään englanninkieliseen väitöskir-
jaani (Sorjonen 1997a). Kiitän Virittäjän anonyymejä arvioijia tarkoista ja hyödyllisistä kommenteista. Kii-
tokseni myös Kotikielen Seuran kokouksessa ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa pitämäni esitel-
mien yleisölle innostavasta ja rakentavasta keskustelusta.

² Tarkoitan tässä lausumalla prosodista kokonaisuutta.

kokonaisuutta paikoissa, joissa vastaanottajan on relevanttia ilmaista vain esimerkiksi se, onko juuri sanottu hänelle uutta vai tuttua tietoa, tai osoittaa, että puhujan antama taustaselvitys on riittävä ja että tämä voi siirtyä puheensa päälinjalle. Dialogipartikkelit ovat vuorovaikutuksen ytimessä: ne ovat pienimpiä kielellisiä keinoja tavoittaa puhekumppani ja osoittaa osallistajuutta.

Esittelen seuraavassa ensin dialogipartikkelien aiempaa tutkimusta. Sen jälkeen otan esiin lyhyesti suomen dialogipartikkelien ryhmittelyjä ja nostan esiin yleisiä partikkelien analyysissä tarvittavia välineitä. Tämän jälkeen havainnollistan partikkeleiden tutkimista analysoimalla partikkeleiden *niin* ja *joo* tehtävänjakoa eräässä vastaanottajalta samanmie-lisyyttä hakevassa kontekstissa.

TUTKIMUSHISTORIAA

YLEISTÄ

Dialogipartikkelien merkityksen ja tehtävien tutkiminen — tai laajemmin ottaen vastaanottajan kielellisten tekojen tarkastelu — on ollut lingvistiikassa paljolti näkymättömissä, ja tieto eri kielten dialogipartikkeleista on edelleenkin fragmentaarista. Sikäli kuin niitä on tutkittu, tutkimuksen pääkohde on ollut usein jokin muu ilmiö, esimerkiksi kysymykset joiden yhteydessä on tarkasteltu myös vastaamistapoja (ks. esim. Stenström 1984, Rævaara 1993).

Kielentutkimuksessa dialogipartikkelit on mainittu sanaluokkajaotteluissa interjektioitten osana: kielenaineksina, joiden merkitys on emotiivinen ja jotka voivat muodostaa lausuman yksin eivätkä yleensä ole syntaktisessa suhteessa ympäröiviin kielenaineksiin (ks. esim. Schachter 1985, Ameka 1992). Lausetyyppien kuvauksissa ne on puolestaan mainittu puhuttaessa lausefragmenteista (ks. esim. Sadock ja Zwicky 1985, Ameka mt.). Lingvistisen semantiikan ja pragmatiikan yleisesityksistä mainintoja dialogipartikkeleista ei kuitenkaan löydy (esim. Lyons 1977, Levinson 1983, Cruse 1986).

Semantiikassa ja pragmatiikassa dialogipartikkelien tutkimus kuuluisi lähinnä deiksiksen ja indeksisten kielenainesten alueeseen: osaksi sellaisten kielellisten merkkien tutkimusta, jotka koodaavat jonkin käyttökäytöksensä piirteen. Deiksiksen ja indeksisten aineiden tutkimuksen ydinalueen ovat muodostaneet referentiaalista merkitystä rakentavat kategoriat: persoonapronominit, demonstratiivit, aikamuodot ja ajan ja paikan adverbis (ks. esim. Lyons 1977, Levinson 1983, Larjavaara 1990). Aluetta on laajennettu sosiaaliseen ja diskurssideiksikseen: keinoihin, jotka koodaavat i) puhetilanteen osantottajien tai puhujan ja referentin välisiä sosiaalisia suhteita tai ii) diskurssin osien välisiä suhteita (ks. esim. Fillmore 1975 ja edellä mainitut teokset). Esimerkiksi Levinson (1983: 85–89) ottaa kuitenkin esiin vain sellaisia diskurssideiktisiä elementtejä, jotka liittyvät enemmän tai vähemmän kiinteästi lauseeseen.³

³ Tällaisia ovat esimerkiksi diskurssideiktisesti toimivat demonstratiivit (*I bet you haven't heard **this** story. **That** was the funniest story I've ever heard.*), erilaiset lausumanalkuiset elementit (konjektorit ja lausumapartikkelit kuten *but*, *in conclusion*, *anyway*, *well* jne.), topiikinmerkitsimet sellaisissa kielissä kuin japani ja tagalog ja kertomuksen päälinjaa osoittavat morfeemit esimerkiksi Amerikan intiaanikieliin kuuluvassa *cu-beossa*.

Dialogipartikkeleita — kuten *niin-* ja *joo-*partikkelia — voisi pitää Silversteinin (1976) mielessä epäreferentiaalisina eli puhtaina indekseinä (ks. myös Laitinen 1993): ne koodaavat kontekstipiirteitä, mutta eivät itsessään rakenna referentiaalista merkitystä kuten vaikkapa persoonapronominit, jotka paikantavat referentin tilannekontekstin avulla. Niiden tarkempi merkitys ja tehtävä vaihtelee sen mukaan, millaisessa kontekstissa ne kulloinkin esiintyvät. Partikkelien avulla puhujat implikoivat episteemisiä ja affektisia kannanottoja tehden samalla kielellisiä tekoja (esimerkiksi vastaavat myöntävästi kysymyseen, ilmaisevat samanmielisyyttä toisen puhujan kannanoton kanssa jne.) ja rakentaen paikallisia osanottajarooleja (vrt. Ochs 1992).⁴

Dialogipartikkelien jättäminen tutkimuksen ulkopuolelle heijastaa käsityksiä kielen tutkimuksen tutkimuskohteesta. Kun keskeinen tutkimuskohde on ollut lause, kielellisen kokonaisuuden yksin muodostaville partikkeleille ei ole ollut jalansijaa.⁵ Tässä yhteydessä kannattaa kuitenkin muistaa tekniikan vaikutus siihen, mitä voidaan tutkia: äänen tallennusmenetelmien kehittyminen (ja nyttemmin myös videointi) teki aiempaa paremmin mahdolliseksi tutkia ilmiöitä, joiden ymmärtämiseksi laajemman puhekontekstin tuntemus on tarpeen. Tosin tekniikan kehitys on vaikuttanut melkoisella viiveellä lingvistiikkaan.

Anglosaksisessa tutkimuksessa, jota itse parhaiten tunnen, partikkeleita on sivuttu erillisillä vuorovaikutustutkimuksen alueilla eri tieteenaloilla (esim. Kendon 1990 [1967], Yngve 1970, Duncan 1972, Duncan ja Fiske 1977, Oreström 1983, Maynard 1990). Näissä tutkimuksissa, jotka metodologialtaan ja lähestymistavaltaan muodostivat pitkään tutkimuksen valtavirran, dialogipartikkelit lasketaan niin sanottuihin palauteilmauksiin tai taustapalautteisiin. Varsinkin varhemmassa tutkimuksessa palautteita tarkastellaan usein suhteessa puheenvuorojen vaihtumiskeinoihin, ja ne asetetaan vastakohtaksi niin sanotuille täysille puheenvuoroille. Dialogipartikkelit muodostavat eriytymättömän luokan lausumatyyppettä, joiden avulla vastaanottaja siirtää täyden vuoron ottamista.⁶ Partikkelien tehtäviä luonnehditaan lähinnä sellaisin yleisin kuvauksin kuin osoittaa kuulolla oloa, ymmärtämistä jne.

Ratkaiseva käänne dialogipartikkelien tutkimuksessa on tapahtunut viidentoista viime vuoden aikana, jolloin on alkanut ilmestyä kasvava määrä tutkimuksia lähinnä englantien eri dialogipartikkeleista (esim. Jefferson 1984, 1993, Schegloff 1982, Heritage 1984, 1998, Goodwin 1986, Drummond ja Hopper 1993, Gardner 1995, 1997, Clancy ym. 1996, Local 1996, Müller 1996, Guthrie 1997). Nämä tutkimukset ovat pääasiassa keskusteluanalyttisiä tai siitä vaikutteita saaneita. Ne ovat alkaneet rakentaa kuvaa dialogipartikkelien tutkimuksessa tarvittavista parametreista ja keinoista erotella ja ryhmitellä partikkeleita.

⁴ Tarkoitan tässä paikallisella osanottajaroolilla osanottajan roolia meneillään olevassa toimintajaksossa (esim. kysyjä, vastaaja, tietämätön osanottaja jne.), en sellaisia yleisiä rooleja kuten lääkäri ja potilas, opettaja ja oppilas jne.

⁵ Toinen tutkimuksesta poissa ollut mutta yhä enemmän huomiota saanut alue on kielellisen ja ei-kielellisen toiminnan suhde. Viimeaikainen suomalainen tutkimus on osoittanut, kuinka olennaista katseen analysointi on esimerkiksi henkilöviitteisten pronomien tehtävien selvittelyssä (Seppänen 1998) tai kuinka keskeistä nauru on tietynlaisten kielellisten tekojen merkityksen rakentumisessa (Haakana tulossa). Toisaalta lauseen keskeisyys on murtunut yhä enemmän (esim. Helasvuon (1988, 1997) tutkimat yksinäiset/vapaat NP:t).

⁶ Poikkeuksen tekevät vastaukset kysymyksiin, joita pidetään täysinä vuoroina (ks. esim. Oreström 1983: 24, Tiittula 1985: 68).

FENNISTINEN TUTKIMUS

Suomen kielen dialogipartikkeleista löytyy tietoa jo varhaisista sanakirjoista. Esimerkiksi Lönnrotin (1958 [1880]) sanakirjassa ovat mukana niin *ai* ja *joo* kuin *niinkin*. Sanakirjojen sana-artikkelien laajuus ja käsittelyn tarkkuus vaihtelee (esimerkiksi *joo*-partikkelin käyttöä myöntävänä vastauksena direktiiveihin ei mainita viimeaikaisissakaan sanakirjoissa), mikä on ymmärrettävää kun tiedetään, että leksikografit eivät pysty käyttämään kovin pitkiä aikoja yhteen sana-artikkeliin, että sana-artikkelien kirjoittajilla ei ole ollut käytössään vuorovaikutusaineistoja ja että perustutkimusta partikkeleista ei ole ollut.

Kieliopissa *niin* sisältyy adverbilistoihin (intensifioijana) ja konjunktioihin ja esimerkiksi *ai* interjektioihin (ks. esim. Penttilä 1957: 501, 538, 557, 563), mutta *joo*-partikkeliä niistä ei löydy.⁷ Hakulisen ja Karlssonin lauseoppi (1979: 322) mainitsee *niin*-partikkelin lauseiden tekstuaalisia ominaisuuksia käsittelevässä jaksossa substituutiokeinona etenkin annettaessa vastausta kysymykseen. Oman ryhmänsä ovat jo varhain muodostaneet suomea vieraana kielenä opiskeleville tarkoitetut kieliopit ja oppikirjat. Ne sisältävät useimmiten luvun kysymyksistä ja vastauksista, ja monissa niistä *joo* ja *niin* esitetään vaihtoehtoisina myöntävinä vastauksina — tosin *joo*-partikkeli toissijaisena keinona (kielioppeja esim. Atkinson 1961: 315–316, Karlsson 1987: 69, White 1990: 315–316, Sulkala ja Karjalainen 1992: 20–21; oppikirjoja esim. Lehtinen 1963: 124, Nuutinen 1977: 39, Aaltio 1985: 25, Vähämäki 1994: 24–25). Se, että vastaustapojen eroja ei kuitenkaan ole pystytty erittelemään, heijastaa tutkimuksen tilaa: tutkimustietoa ei ole juuri ollut olemassa. Partikkelien käytöstä muissa tehtävissä kuin vastauksena kysymykseen ei kirjoissa ole puhuttu. Tilanne on kuitenkin muuttunut nopeasti viime vuosien aikana: on ilmestynyt puhutun kielen harjoituskirjoja (esim. Lauranto ym. 1994) ja pari vuotta sitten jopa helsinkiläisen puhutun kielen peruspiirteitä esittelevä, laajan partikkelijakson sisältävä teos (Berg ja Silfverberg 1997).

Erillistutkimuksia dialogipartikkeleista on ilmestynyt viime aikoihin saakka niukasti, mutta kokonaan alue ei ole ollut poissa fennistiikasta. Jo niin varhain kuin vuonna 1945 ilmestyi Virittäjän *Kielemme käytäntö* -osastossa E. A. Tunkelon kirjoitus *Myöntävästä vastauksesta* ja kolmisen vuotta myöhemmin (1948) samalla foorumilla karjalan myöntäviä vastauksia käsittelevä *Myöntävästä vastauksesta II*. Vuoden 1945 artikkelissaan Tunkelo käsittelee neljän myöntöpartikkelin (*juu*, *joo*, *kyllä*, *niin*) ja toistovastauksen tehtäviä. Esimerkkinsä hän antaa kirjallisista dialogeista, mutta tekstistä voi päätellä hänen kiinnittäneen huomiota vastauksiin myös eri puolilla Suomea liikkueensa. Eri vastauskeinojen tehtävät ovat Tunkelon esityksessä jokseenkin samanlaiset (myöntävä vastaus kysymykseen, myöntö toisen toteamukseen, myöntö käskyyn tai kehotukseen)⁸. Huomiota kiinnittää se, ettei Tunkelo esitä *joo*-partikkelille lainkaan sen nykykielessä yleistä tehtävää, myöntöä käskyyn tai kehotukseen (vrt. Sorjonen 1997a: 188–261). Partikkelien *joo* ja *juu* hän arveli eroavan levikiltään niin, että *joo* olisi suppeampilevikkinen ja esiintyisi

⁷ Genetz (1890: 136) mainitsee väitöskirjassaan myös muun muassa *joo*- ja *juu*-partikkelit interjektioitten alaryhmässä »vastaukset». Tekeillä olevan Suomen kielen deskriptiivisen kieliopin partikkeleita käsittelevä luku tulee käsittelemään erikseen myös dialogipartikkeleita (Hakulinen tulossa).

⁸ Vastaus siis tarkoittaa reaktiota muunkinlaiseen vuoroon kuin kysymykseen. Esimerkiksi englannissa on käytössä kaksi termiä, *response* ja *answer*, joista jälkimmäistä käytetään vain puhuttaessa vastauksesta kysymykseen.

lähinnä Pohjanmaalla. Nykytilanne vaikuttaa olevan päinvastainen: *joo* on yleisesti käytössä kautta maan.

Tunkelon kirjoituksella oli ajankohdan henkisen ilmapiirin preskriptiivinen tavoite: hän halusi osoittaa, että nimenomaan toistaminen on suomen alkuperäinen ja suositeltava vastauskeino, ja kehotti välttämään erityisesti *kyllä*-partikkelin tiettyjä käyttäjiä, joita hän piti ruotsalaisena lainavaikutuksena.⁹ Tunkelo käsittelee partikkeleita nimeämällä niiden tehtäviä, mutta varsinaista esiintymien analyysiä hänellä ei ole. Huomiotta jäävät partikkelilausumaa edeltävän vuoron rakennepiirteet ja tehtävät.

Vaikka Tunkelo artikkelissaan kutsuikin *nuorempia kielimiehiä ja kielentutkimusta harrastavia naisia* (s. 618) jatkamaan aiheen tutkimista, seuraavat tutkimukset näkivät päivänvalon vasta 1960-luvun jälkipuoliskolla. Tällöin tehtiin useita suomen kielen pro gradu -töitä murteiden myöntövastauksista haastattelupuheessa lähinnä Helsingin yliopistossa (Lepistö 1965, Kouri 1966, Husu 1968, Kangas 1971). Työt noudattivat pitkälti Tunkelon artikkelin ja jo tuolloin ilmestyneen Nykysuomen Sanakirjan sana-artikkelien jäsentelyjä. Murre-eroja kirjoittajat raportoivat toisaalta *juu*- ja *joo*-partikkelin välillä, toisaalta toistovastauksen käytössä. Kaikkia murteita analysoinut Lepistö (mts. 11–12) kertoo murteissa melko yleisten *juu*- ja *joo*-partikkelien käytön olevan rajoittunutta niin, että *juu*-vastauksia esiintyy lounais- ja hämäläismurteissa, kun taas *joo*-vastauksen aluetta ovat Pohjanmaa ja Peräpohjola. Hämäläismurteita analysoinut Husu (mts. 21) raportoi *juu*-partikkelin selvästi *joo*-partikkeliä yleisemmäksi aineistossaan; *joo*-partikkeliä löytyi vain Vampulasta yhdeltä puhujalta ja Suoniemeltä. Toistovastaukset ovat Lepistön mukaan (mts. 78–79) yleisiä murteissa, mutta eniten hän on löytänyt niitä itämurteista. Lisäksi hän toteaa lännessä toistettavan useimmiten pelkkä verbi, kun taas itämurteissa kysymystä toistetaan enemmän; hänen havaintojensa mukaan itämurteiden vastaukset näyttävät kaiken kaikkiaan länsimurteiden vastauksia laajemmilta (verbin ja nominin poisto pääasiallisesti itämurteisissa vastauksissa).

Helsingin töillä oli yhteinen nimittäjä: niiden ensimmäinen arvosanan antaja oli professori Pertti Virtaranta, kenttätyömies joka nauhoitti ja litteroi runsaasti aineistoa. Otin gradut puheeksi Virtarannan kanssa vuonna 1991, ja hän kertoi tarjonneensa myöntövastauksia pro gradun aiheeksi useinkin noihin aikoihin, sillä aihe kiinnosti häntä itseään. »Ei niistä kyllä oikein siihen aikaan mitään tahtonut saada irti», oli Virtarannan loppu-toteamus. Huomionarvoista on kuitenkin se, että partikkeleita tutkittiin jo tuolloin. Nyt kaivataan askelta eteenpäin: siirtymistä frekvensseistä analysoimaan partikkelien käyttöä esiintymäkonteksteissaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa eri murteissa.

1970-luvun puolivälissä valmistui ensimmäinen laajempi tutkimus, Simo Hämmäläisen (1976) Joensuun yliopistoon tekemä lisensiaatintyö *Keskusteluinterjektiot kommunikaatioprosessissa*, jossa tekijä analysoi vastaustyyppejä *yym*, *joo* ja *nii* puolikokeellisissa neljän opiskelijan keskusteluissa. Tutkimuksen lähdeluettelosta näkyy, että Hämmäläinen seurasi varsin tarkasti ajankohdan anglosaksista vuorovaikutustutkimusta. Hämmäläisen tavoitteena oli toisaalta analysoida keskusteluinterjektioitten käyttöä ja kehittää niiden teoriaa, toisaalta tarkastella mahdollisuuksia analysoida kieltä vuorovaikutustarpeiden

⁹ Tunkelo kehotti myös suosimaan *-ko*-liitepartikkelin käyttöä fokusoiduissa kysymyksissä, jotta toiston tehtävä fokusoidun elementin vahvistajan toteutuisi johdonmukaisesti (esim. *Keskiviikkonako se konsertti on. – Keskiviikkona*; vrt. *Onko se konsertti keskiviikkona*).

muokkaamana koodina — varhainen diskurssifunktionalisti siis.

Tutkimuksessaan Hämäläinen korostaa vastauksen sijainnin merkitystä sen tehtävälle ja tähdentää vastausten tutkimuksen tarpeellisuutta lingvistiikassa. Tutkimuksen vakava ongelma on kuitenkin sen metodologia. Lukijalle ei tarjoudu tilaisuutta arvioida Hämäläisen analyysiä, sillä työssä ei näytetä eikä analysoida aineistokatkelmia. Liitteenä on lista jokaisesta esiintymästä (ilman kontekstia), ja kustakin esiintymästä on ilmoitettu sen muoto, sijainti ja tehtävä. Vastausten käsittelytapa heijastaa vuorovaikutustutkimuksen 1970-luvun alun tilaa: ulkomailla tutkimus oli vasta päässyt alkuun, Suomessa sitä ei käytännössä ollut.

Dialogipartikkelien — kuten monien muidenkin vuorovaikutusilmiöiden — tutkimus on alue, jonka vaatimia välineitä kielentutkimuksella on ollut tarjota vain niukasti: sellaista semantiikkaa ja/tai pragmatiikkaa, joka ottaa huomioon kielen toiminta- ja vuorovaikutusluonteen ja tarjoaa keinoja myös lausetta, lausumaa ja yhden puhujan puheenvuoroa laajempien puhejaksojen analyysiin, ei juuri ole ollut. Tällaisia välineitä suomalaisen vuorovaikutustutkimukseen on otettu 1980-luvun puolivälistä alkaen etenkin keskusteluanalyttisestä traditiosta. Suomen dialogipartikkeleita eri näkökulmista käsitteleviä tutkimuksia onkin ruvennut ilmestymään yhä enemmän (Hakulinen ja Sorjonen 1986, Sorjonen 1988, 1996, 1997a, painossa, Hakulinen 1989, 1993a, b, Raevaara 1993, Tainio 1996, Kangasharju 1998), ja tekeillä on tutkimuksia, joissa dialogipartikkeleita ainakin sivutaan (Kurahila tulossa; Routarinne tulossa).

SUOMEN KIELEN KESKEISIÄ DIALOGIPARTIKKELEITA JA NIIDEN TAUSTAA

Keskeisiin dialogipartikkeleita toisistaan erottaviin parametreihin näyttävät kuuluvan ainakin seuraavat: i) partikkelin implikoimat episteemiset oletukset (käyttääkö puhuja partikkelia vastaanottamaan edellisen vuoron uutena vai tuttuna tietona), ii) affektiset oletukset (implikoiko puhuja samanmielisyyttä vai erimielisyyttä edellisen vuoron kanssa vai vastaanottaako hän sen »neutraalisti») ja iii) oletukset vuorovaikutuksen etenemisestä (pyytääkö puhuja toista puhujaa jatkamaan toimintaa vai käsitteleekö hän toimintaa loppuun saatettuna). Suomen kielen dialogipartikkeleita voisi ryhmittää karkeasti seuraavasti (ryhmät ovat tuskin kattavia):

A	B
ai; aha, ahaa; jaa;	joo; juu; niin; mm; kyllä; (ei); no;
jaha, jaaha, jahaa; mhy	just

A-ryhmän partikkelit vastaanottavat edellä sanotun tavalla tai toisella uutena tietona (*mhy* kuvaa suu suljettuna tuotettua kaksiosaista ilmausta). Partikkelien keskinäinen työnjako on kuitenkin vielä selvittämättä. Havaintojeni mukaan potentiaalisia niitä erottavia piirteitä ovat muun muassa se, kuinka vahvasti vastaanottaja sitoutuu informaation paikkansapitävyyteen ja missä määrin hän pitää informointia loppuun saatettuna. Epäselvää on, missä määrin äänneasultaan läheiset ilmaukset kuten *jaha*, *jaaha* ja *jahaa* eroavat toisistaan käytöltään, ja olenkin merkinnyt ne yllä saman vastaustyyppin varianteiksi; erotan puolipisteellä toisistaan tällä hetkellä eri tyypeiksi hahmottamani vastaukset.

▷

B-ryhmään kuuluu partikkeleita, joiden käytössä edeltävän puheenvuoron informaatioarvo akselilla tuttua–uutta tietoa ei nouse keskeiseksi; tuttuna tietona edellä sanottua käsittelee tosin *niin*-partikkeli, mutta vain osassa käyttötapauksia. Tämän ryhmän partikkelit rekisteröivät edellä sanotun vuoron vastaanotetuksi, mutta kukin niistä omalla tavallaan. Tästä ryhmästä löydämme myös myönteisinä vastauksina polaarisiin kysymyksiin käytetyt partikkelit; mukana on myös kieltovastaus.

Dialogipartikkeli voivat reduplikoitua (*niin niin; ai ai*), ja eri dialogipartikkelit voivat yhdistyä kaksi- tai useampiosaiseksi ketjuksi niin, että ketjun osat ovat joko yhdestä yllä esitetystä pääryhmästä tai niistä kummastakin (esim. *ai jaa, niin joo* tai *ai niin juu*, vrt. Hakulinen 1989, 1993a). Ketjun osien järjestys voi olla eri lailla kiinteä. Niinpä *ai* esiintyy poikkeuksetta ketjun ensimmäisenä jäsenenä. Ketjun jäsen voi spesifioida toisen jäsenen merkitystä: *ai*-partikkelia seuraava *niin* tai *joo* täsmentää saadun tiedon sellaiseksi, jonka puhuja muistutti vastaanottajan mieliin — vastaanottajalla siis oli tieto jo ennestään. Joidenkin partikkelien keskinäinen järjestys voi vaihdella, jolloin järjestyksen muutos synnyttää merkityksen muutoksen (esim. *no niin* vs. *niin no*).

Historialtaan dialogipartikkelit muodostavat heterogeenisen joukon. *Mm*-vastaus lienee universaaliehdokas. Partikkeli *no* on etymologisen sanakirjan mukaan osin omaperäinen, osin vierasta vaikutusta (Suomen sanojen alkuperä 1995, sv. *no*). Partikkelit *joo* ja *juu* ovat puolestaan lainaa ruotsista mutta ovat saaneet omat tehtävänsä suomessa (vrt. Suomen sanojen alkuperä 1992 sv. *joo*). Partikkelien *ai* ja *aha* kaltaisia interjektioita on etymologisen sanakirjan mukaan monissa kielissä (Suomen sanojen alkuperä 1992 sv. *ah* ja *ai*).

Omaperäinen, mutta demonstratiiviparadigmasta liikkeelle lähtenyt on partikkeli *niin*, monikollisen demonstratiivin *ne* instruktiivimuoto (vrt. *nuo – noin, nämä – näin*). Suomen kolmiosaisesta demonstratiiviparadigmasta on siis irtautunut ja kehittynyt dialogipartikkeliksi jäsen, joka on vähiten demonstratiivinen ja jolla on paljon anaforista käyttöä.¹⁰ Samanlaista kehitystä näyttää tapahtuneen muissakin kielissä: William Hanks (1992: 49) mainitsee mayakielen deiktistä lokatiivia *b'eeey* 'thus, so, like (that)' käytettävän seuraavasti: »is commonly uttered *sotto voce* by the addressees listening to a speaker, as a way of signaling attentiveness and comprehension (not necessarily agreement)».

Eri kielet jakavat dialogipartikkelien avulla merkityskenttiä eri tavoin. Esimerkiksi suomenruotsalaiseen puheyhteisöön, johon suomen kielen vuorovaikutuskäytänteet ovat vaikuttaneet varsin paljon, *niin*-partikkeli ei kuulu, mikä synnyttää kysymyksen suomen *joo*- ja *niin*-partikkelien ilmaisutehtävien jakautumisesta suomenruotsin vastauskeinojen kesken. Verrata voi myös esimerkiksi suomen *ai*-partikkelia englannin *oh*-partikkeliin. Niillä on keskeisiä yhteisiä tehtäviä (edellisen vuoron vastaanottaminen uutena tietona), mutta toisin kuin *ai*-partikkelia, *oh*-partikkelia ei käytetä ilmaisemaan äkillistä kipua. Ja *oh*-partikkelia puolestaan käytetään aloittamaan vastausta kysymykseen tavalla, joka ei kuulu *ai*-partikkelin käyttötapoihin (vrt. Heritage 1998). Carlson (1984: 76–81) puolestaan vertaa suomen *no*-partikkelia englannin *well*-partikkeliin ja toteaa niiden tehtävät vain osin samanlaisiksi. Partikkelien kontrastiivinen tutkimus onkin alue, jolla kaivataan lisätutkimusta jo kieltenopetuksenkin tarpeisiin.

¹⁰ Suomen demonstratiivien ja persoonapronominien tutkimus on ollut viime vuosina vilkasta (esim. Etelämäki 1998, Laitinen 1995a, b, Laury 1997, Seppänen 1998, Ylikahri 1996). Tätä tutkimusta yhdistää käsitys deiktisten ja indeksisten elementtien käytön dialogisesta ja sosiokulttuurisesta luonteesta.

MITEN TUTKIA PARTIKKELEITA?

Oman tutkimukseni yleisenä taustaoletuksena on se keskustelunanalyysissä yleisempi oletus, että puhe ja vuorovaikutuksen kieli on

i) indeksistä: se saa tulkintansa suhteessa esiintymäkontekstiinsa (sekä kielelliseen että ei-kielelliseen kontekstiin)¹¹,

ii) refleksiivistä: jokainen kielellinen teko joko ylläpitää tai muuttaa menossa olevaa laajempaa toimintaa ja

iii) direktionaalista ja temporaalista: puhe rakentuu ajassa ja niin, että sitä monitoroidaan suhteessa puhujanvaihtoon (ks. Schegloff 1996).

Näistä taustaoletuksista seuraa, että partikkeleita on tarpeen analysoida ottamalla huomioon niiden sijainti rakentumassa olevassa toimintakokonaisuudessa. Partikkelien avulla tehdään kielellisiä tekoja spesifioitavissa olevissa paikoissa suhteessa puhekumppanin menossa olevaan ja juuri päättyneeseen puheeseen ja suhteessa mahdolliseen laajempaan toimintakokonaisuuteen (esim. kertomukseen). Partikkelit sekä vastaavat kumppanin edelliseen puheenvuoroon että luovat kontekstia tämän tai jonkun muun osanottajan seuraavalle vuorolle (vrt. Heritage 1996: 236–237). Ne siis katsovat sekä taakse- että eteenpäin: ne nojaavat edeltävään kontekstiin ja laajempaan kontekstiin ja luovat kontekstia ja kontekstia tulevalle.

Analysoitaessa dialogipartikkeleita tärkeä apu löytyy keskustelunanalyysin esiin nostamista keskustelun perusjäsenyksistä: tavoista, joilla puheenvuoro puhujalta toiselle vaihtuu, periaatteista, joiden mukaan puheenvuorot jäsentyvät suuremmiksi toimintakokonaisuuksiksi, ja keinoista, joita keskustelijoilla on käsitellä erilaisia puheen tuottamisen ja vastaanottamisen ongelmia (ks. Tainio 1997b ja kirjan viitteitä). Edellisen vuoron — sen vuoron, johon partikkeli vastaa — toimintaluonne on olennainen osa partikkelien semantiikkaa. Partikkelin toimintaympäristöjen analyysi onkin tärkeä keino saada esiin yksittäisen partikkelin refleksiivisyyden ominaisuus. Analyysissä on tärkeää pitää silmällä seuraavia seikkoja:

1) Edellisen vuoron kielellinen rakentuminen ja toimintaluonne.

2) Edellisen vuoron paikka mahdollisessa meneillään olevassa laajemmassa toimintakokonaisuudessa.

3) Partikkelin tuottamistapa: muodostaako se vuoron yksin vai onko vuorossa muuta-kin puhetta? Jälkimmäisessä tapauksessa on tärkeää se, onko partikkeli tuotettu omana prosodisena kokonaisuutena vai osana laajempaa puhekokonaisuutta. Millainen on partikkelin prosodia?

4) Keskustelun eteneminen partikkelin jälkeen.

5) Poikkeustapaukset.

Keskustelunanalyttinen tutkimus on keskittynyt selvittämään vastaustapojen tehtäviä ja kunkin vastaustyyppin vaikutusta keskustelun etenemiseen. Partikkelien tehtävien selvittämisessä ei kuitenkaan ole kiinnitetty kovin paljon huomiota siihen, miten partik-

¹¹ Keskustelunanalyttikkojen mukaan kaikki kielenkäyttö on indeksistä niin, että myös refentiaalisten ja kuvaavien ilmausten merkityksen ymmärtämiseksi tarvitaan niiden käyttökonteksti (ks. esim. Garfinkel ja Sacks 1970, Heritage 1996: 143–145). Kielentutkimuksessa käsitellyt deiktiset ja indeksiset ilmaukset edustavat toisenlaista indeksisyyttä: kielenaineiksia, jotka ovat jonkin kontekstuaalisen piirteen leksikaalistumia tai kielipiillistumia. Omalle tutkimukselleni kumpikin indeksisyyden tulkinta on tarpeen.

keli tarkkaan ottaen vastaa edelliseen vuoroon (ks. kuitenkin Jefferson 1996). Edellisen vuoron koodaamien episteemisten ja affektisten oletusten tarkempi analysointi on tarpeen. Toinen vasta hiljan eriteltäväksi otettu alue on partikkelin prosodian vaikutus sen implikoimaan merkitykseen (ks. Gardner 1995, 1997; Local 1996; Müller 1996; Sorjonen 1997a: 456–465).

NIIN JA JOO VASTAUKSENA SAMANMIELISYYTTÄ ETSIVÄÄN VUORON

Niin ja *joo* esiintyvät taajaan keskusteluaineistoissa. Lisäksi ne näyttävät jakavan esiintymäkonteksteja keskenään, ne näyttävät toimivan samoin. Onko niiden käytössä eroja vai ovatko ne pikemminkin vapaassa vaihtelussa keskenään? Otan tässä esille yhden partikkelien *niin* ja *joo* käyttötilanteen, kontekstin jossa ne vastaavat toisen puhujan samanmielisyyttä hakevaan puheenvuoroon. Samanmielisyyden osoittaminen on yksi aiemmassa tutkimuksessa mainittu ns. palauteilmausten tehtävä. Harvemmin on kuitenkin spesifioitu sitä, millaisesta samanmielisyydestä on kyse: samanmielisyydestä millaisen puheenvuoron kanssa ja missä mielessä? Samaa mieltä voi olla toisen mielipiteen kanssa, mutta toisaalta esimerkiksi myöntävää vastausta pyyntöön voi luonnehtia samanmieliseksi. Tässä jaksossa keskityn tarkastelemaan samanmielisyyttä, jonka vastaanottaja ilmaisee osoittamalla tunnistavansa sen asiaintilan, josta kumppani puhuu. Tunnistaminen implikoi samastumista toisen kuvaukseen ja voi toimia keinona osoittaa myötäelämistä.

NIIN-PARTIKKELI VASTAAMASSA EDELLISEEN VUORON AFFEKTIA ILMAISEVANA VUORONA

Aloitetaan tapausten tarkastelu *niin*-partikkelista. Ensimmäinen esimerkki on lääkärin vastaanotolta.¹² Potilas on tullut kontrollikäynnille korkean verenpaineen vuoksi. Aiemmin vastaanotolla on todettu, ettei äskettäin vaihdettu verenpainelääkitys ole tehonnut. Vastaanoton aikana lääkäri on ottanut esiin potilaan työn yhtenä verenpaineeseen mahdollisesti vaikuttavana seikkana (potilas tekee keikkatöitä ja joutuu matkustamaan paljon). Siinä yhteydessä potilas on maininnut pitkän työttömyyskauden aiheuttamat taloudelliset vaikeutensa. Katkelman rivillä 1 ollaan jo vastaanoton lopussa: tulevasta hoidosta on puhuttu ja potilas on noussut seisomaan. Riveillä 1–3 lääkäri vielä palaa potilaan työhön. Fokuksenamme on rivin 16 lääkärin *niin*-vastaus:¹³

¹² Kaikki esimerkit ovat väitöskirjani (Sorjonen 1997a) aineistosta. Perusaineisto koostuu 84 puhelinkeskustelusta, jotka ovat pääosin peräisin Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen keskustelukorpuksesta. Lisäksi käytössäni on ollut ns. Alko-aineiston ääninauhat ja litteroinnit, 3 ääninauhoitettua keskustelua Turun puhekielen hankkeesta ja 40 Tampereen seudulla videoitua lääkärin vastaanottoa, jotka on nauhoitettu yhdessä Anssi Peräkylän kanssa johtamassani Lääkärin ja potilaan välinen vuorovaikutus perusterveydenhuollossa -tutkimushankkeessa.

¹³ Litterointimerkkien selitykset löytyvät artikkelin lopusta. Suomalais-ugrilaisen tarkekirjoituksen näkökulmasta litterointi on hyvin karkea eikä sen pohjalta pidä tehdä pitkälle meneviä päätelmiä äänteellisestä vaihtelusta tai sananrajaisista ja sananloppuisista ilmiöistä. Kun variaationtutkimus on yhä enemmän suuntautunut vuorovaikutusaineistojen hankintaan ja kun vuorovaikutuskäytänteiden ja niitä ilmentävien kieliopillisten rakenteiden alueelliset erot kaipaavat tutkimista (ks. myös Forsberg 1998), suomalais-ugrilaisen tarkekirjoituksen ja keskustelunanalyysin tarkekirjoituksen yhdistäminen alkaa olla ajankohtaista.

(1)

[6B1.LPV:15–16 – Verenpainekontrolli]

- 1 L: °Nii°, .hh Mut koitetaa nyt näi ja, mhh tää on
 2 tiet's' ongelma on tää sun (0.7) työn ↓luontees
 3 että se °ei [: (.)] sitä helpota että°,
 4 P: [Joo se<]
 5 (0.9)
 6 L: °Että mut° pyritää ny sellasee (1.0) mahdollisimma
 7 parhaasee kokona[istuloksee.]
 8 P: [Kyllä nytki i]ha rauhalline
 9 viikonloppu ette(n tehny) °mitää°.
 10 (0.5)
 11 P: Mut ei se vaikuta silti.
 12 (0.8)
 13 P: → **Mut se on ainoa että ne (.) rahahuolet painavat**
 14 → **0 (vähän).**
 15 (.)
 16 L: ⇒ **Nii::.**
 17 (0.2)
 18 L: → Joo: ne on sielä kuitenkin koko ajan mielessä
 19 → °ne°.
 20 P: #Q[n:# °ne siel (joo)°]
 21 L: → [Viikonloppu on lyhyt aika.]

Rivin 16 lääkärin *niin*-vuoro vastaa vuoroon, jolla potilas kuvaa tunnetilaansa: hän mainitsee jo aiemmin esillä olleen taloudellisen tilanteensa ja kuvaa sitä huolen aiheena. Katsotaan katkelman aiempia vuoroja ja potilaan rivien 13–14 vuoroa vähän tarkemmin.

Riveillä 8–9 potilas vastaa lääkärin rivien 1–3 vuoroon, jossa tämä palasi potilaan työn luonteeseen. Vuorollaan potilas ilmaisee yrittäneensä vaikuttaa tilanteeseensa lepäämällä. Vuoro ei kuitenkaan saa vastausta lääkäriltä, ja rivillä 11 potilas tuottaa lausuman, jolla kieltää yrityksen tuloksellisuuden. Lääkäri ei vastaa tähänkään vuoroon, ja riveillä 13–14 potilas jatkaa. Tämä rivien 13–14 vuoro alkaa *mut*-konnektorilla, jonka avulla potilas kontrastoi lausuman rivien 8–9 lausumaansa ja samalla selittää rivillä 11 toteamaansa asiaintilaa, asiaintilaa joka on myös todettu verenpainemittauksessa. Rivien 13–14 lausuma on preesensmuotoinen. Aikamuotovalinnalla potilas tekee kuvauksestaan yleisemmän, ja tätä kautta hänen voi kuulla puolustavan itseään ja valittavan tilannettaan.

Rivien 13–14 lausumassa huomiota kiinnittää nollaobjekti: potilas ei pane lausumassaan ilmi kokijaa eli sitä, ketä huolet painavat (kokijalausekkeen mahdollinen paikka on merkitty litteraatioon nollalla; sama käytäntö on myöhemmissäkin esimerkeissä). Tässä kontekstissa kokijan voi väittää olevan ensisijaisesti potilas, puhuja itse. Nollan käyttö luo kuitenkin tietynlaisen kontekstin. Vuonna 1995 ilmestyneessä artikkelissaan Lea Laitinen (1995a) keskustelelee aiemman nollapersoonaan kohdistuneen tutkimuksen kanssa ja torjuu käsityksen nollasta persoonanvälttämiskeinona. Hänen mukaansa nolla on perustavanlaatuisesti dialoginen: se avaa paikan vastaanottajan tunnistaa ja samastua. Nolla kutsuu vastaanottajaa täyttämään avatun paikan relevanteilla referenteillä ja tätä kautta samastumaan puhuttuun. Tästä on nähdäkseni kyse nytkin: nollan avulla potilas kutsuu lääkäriä tunnistamaan kuvatun asiaintilan, samastumaan kokemukseen ja näin käsittelemään potilaan selitystä legitimiinä.

Rivillä 16 lääkäri vastaa kaksihuippuisella *niin*-partikkelilla. Sillä hän väittää tunnis-

▷

tavansa kokemuksen, josta potilas puhuu: rahahuolet voivat olla stressitekijä. Väittämälä tunnustavansa ja tietävänsä, mistä potilas puhuu, lääkäri käsittelee potilaan kuvaamaa asiaintilaa mahdollisena ja potilaan selitystä legitimiinä. Jatkossa, riveillä 18–19 ja 21, lääkäri osoittaa samanmielisyytensä elaboroimalla vastaustaan.

Seuraavassa puhelinkeskustelun katkelmassa *niin*-vastaus annetaan keskellä puhujan raporttia päivän tapahtumista. Rivillä 1 Marja ryhtyy kertomaan Eevalle itkeneensä koko päivän työtoverinsa Riitan viimeisen työpäivän synnyttämää haikeutta. Tarkastelumme keskittyy rivin 32 *niin*-vastaukseen.¹⁴

(2)

[MLS/Työkaveri]

1 M: --- ↑mä oon i:tkeny ku N_iagaran pu[tous tänää kuule]
 2 E: [N_o:h,]
 3 M: ku .hhhh Riitta tänää vika päivää t_öis:sä ja ---

((14 riviä poistettu: M kertoo kuinka hän ja Riitta rupesivat itkemään jättäessään jäähyväisiä))

18 M: --- ja sitte ku .hhh P_ipsan kans puhuin
 19 puhelimessa ja sit mä rupesi kuvai#lee sille
 20 että#=
 21 E: =↑N_ii::h,
 22 M: .mt gertoo et mie oon vähä ma_siksес ku Riitta
 23 lähti vekka ja# (.) ku (se o s' o ollu) oikee
 24 semmone emotyyp_i #ollu ja# .hhh ni enköhä
 25 ruvennu taas itkee kuule ni ↑tää o [ollu kyllä]
 26 E: [.mthh]
 27 M: [yh[tä vol:laamista helvetti tää ilta] .mt
 28 E: [h [Voi:: nu:ppu::]
 29 M: → s' tuntuu 0 jotenki n[_ii #öö# tyhjälle]
 30 E: [((aivastaa:)) yköh, .nff]
 31 M: → sen pai:kka sit #taas jonku ai[kaa täs että]
 32 E: ⇒ [N_ii::,]
 33 M: .hhhhhh .t °ku sen kans on sillee o aika paljo
 34 ollu 0 tekemisis noin niinku hhhh pri_vaatisti
 35 kan[s (se on mut)] ottanu semmoseks oikee #m#
 36 E: [Joo::]
 37 M: .hhh <suojel- suojeltavaksee jotenki et ku ---

Riveillä 24–25 ja 27 Marjan kertomus on tulossa mahdolliseen päätökseen, ja tässä vaiheessa (rivi 28) vastaanottaja tuottaa sympatian osoituksen. Kertoja kuitenkin jatkaa. Rivin 29 lausuman aikamuotomuutos (aiemmasta imperfektistä ja perfektistä preesensiin) siirtää puheen kertomuksen maailmasta nykyhetkeen ja tulevaan: se kuvaa puhujan tämänhetkistä ja tulevaisuuteen jatkuvaa tunnetilaa. Lausuma on tietystä suhteesta puhujan edeltävään puheeseen: se sekä selittää syytä itkuun että kertoo työtoverin lähdön seurauksen. Esimerkin 1 lailla tässäkin lausumassa kokija edustuu nollana. Koska lausuma sijoittuu laajempaan itsestä ja omista tunteista kertovaan jaksoon, puhujan itsensä voi kuulla

¹⁴ Rivin 21 *niin*-vastaus on annettu kesken informointia ja se toimii ns. jatkajana, kehotuksena toiselle jatkaa informointia (ks. Sorjonen 1997a, luku 8).

olevan ensisijainen kokija; lisäksi *sen*-genetiivin referentiksi paikantuu kertomuksen toinen päähenkilö, työtoveri.

Mutta nollaviittauksen avulla puhujan voi kuulla tarjoavan vastaanottajalle paikkaa tunnistaa kokemus ja samastua siihen. Ja rivillä 32, kohdassa jossa lausuman loppu on ennakoitavissa, vastaanottaja vastaa kaksihuippuisella *niin*-partikkelilla. Tällä vastauksella hän väittää tunnistavansa toisen kertoman tunteena, jonka voi tuntea kuvatuunlaisessa tilanteessa, osoittaen näin samastuvansa puhujan tilanteeseen.¹⁵

Ryhtyessäni analysoimaan tässä jaksossa käsiteltäviä *niin*-partikkelin esiintymäkonteksteja huomioni kiinnittyi ensimmäiseksi esimerkkien 1–2 kaltaisiin nollaviittaukspauksiin, ja ne osoittautuivatkin keskeisiksi hahmottaessani ilmiötä. Nollapersoona näyttää tuntemieni aineistojen perusteella olevan keskeisiä keinoja hakea vastaanottajaa mukaan kokemukseen, keino yhdistää yksityinen ja yleinen. Mutta se ei ole välttämätön *niin*-vastauksen esiintymisehto. Pikemminkin tapauksia näyttää yhdistävän se, että vuoro, johon partikkeli vastaa, toimii selityksenä, jolle haetaan kumppanin hyväksyntää. Esimerkeissä 3 ja 4 onkin kyse partikkelivastauksen saavan vuoron rakenteen toisesta ääripäästä, lausumista jotka sisältävät yksikön 1. persoonan persoonapronominin.

Esimerkki 3 on lääkärin vastaanotolta, ja siinä lääkäri (rivi 17) vastaa *niin*-partikkelilla vuoroon, jolla potilas on torjunut hänen juuri tekemänsä ehdotuksen jäykän niskan ja hartioiden hoidoksi:

(3)

[2A3.LPV:5 – Jäykkä niska ja hartiat]

- 1 L: Mitä: olitte itse ajatellu, (0.7) ootteko
 2 koskaan saanu mitään fysikaalista hoitoa.
 3 P: .hhh No e:n oo saanu.
 4 (2.1) ((L laittaa välineet pois, palaa
 5 kirjoituspöytänsä ääreen))
 6 L: hhh Nyt on meidän (.) >lääkintävoimistelija
 7 jäämässä ↑kesälomalle että me ei oikein< (2.1)
 8 tervey- ö >täällä työterveydenpuolella< (.)
 9 saa[da järjes]tymään,
 10 P: [(Joo.)]
 11 (1.0)
 12 L: Mutta tuota (2.2) .mt [yksityiselle] voi
 13 P: [(-)]
 14 L: yrit[tää. [Jos on]
 15 P: → [(-) [Mul ei oo] oikee (0.2) varaa
 16 → s(h)emmos(h)ee –nyt tällä het[kel] .hhh–
 17 L: => [Nii,]
 18 L: → Joo.
 19 P: O(h)n –rahatilanne semmonen että .hhh
 20 L: ↑Tuota< m sitten (1.1) #öö# sitten tuota s-
 21 särkylääke.

¹⁵ Huomaa, että rivillä 36 vastaanottaja vastaa *joo*-partikkelilla lausumaan, jossa on myös nollaviittaus ja joka toimii selityksenä edelliselle lausumalle (vrt. *ku*, rivi 33). Lausuma kuitenkin eroaa aiemmasta, *niin*-vastauksen saaneesta lausumasta: sen aikamuotona on nyt aiemman preesensin sijasta perfekti, ja se tarjoaa faktatietoa puhujan ja hänen työtoverinsa suhteesta. Vastaamalla *niin*-partikkelilla vastaanottaja olisi väittänyt jo tienneensä tarjotun tiedon; *joo*-partikkelilla hän vastaanottaa juuri sanotun faktatietona, joka on ymmärretty. ▷

Rivillä 15–16 potilas torjuu lääkärin ehdotuksen kertomalla torjunnan perusteen. Lausuma on tehty habitiivisella lauseella, jonka paikallissijaisena omistaja-NP:nä toimii yksikön 1. persoonan persoonapronomini. Jo ehdotuksen torjunta on odotuksenvastainen, preferoimaton teko (vrt. Schegloff ja Sacks 1973, Heritage 1996: 261–269, Tainio 1997a). Lääkärin ehdotukseen viittaava anaforinen *semnosee* on sanottu nauraen, mikä rakentaa tekoa arkaluontoiseksi (vrt. Haakana tulossa). Päällekkäispuhuntana potilaan lausuman kanssa ja kohdassa, jossa lausuman loppu on ennakoitavissa, lääkäri (r. 17) vastaa *niin*-partikkelilla. Vastauksellaan hän ilmaisee tunnistavansa potilaan kuvaaman asiointilan ja implikoi vastaanottavansa selityksen legitimiinä. On syytä huomata lääkärin vastauksen tarkka sijainti: hän vastaa kohdassa, jossa potilas on kuvannut selityksenä toimivan varainpuutteen tilapäiseksi (*tällä hetkellä*). Aiempi mahdollinen paikka lääkärin vastaukselle olisi ollut pronominaalin *semnosee* jälkeen, mutta tällöin lääkäri olisi ilmaissut samastuvansa varsin toisenlaiseen tilanteeseen.

Niin-vastauksen jälkeen lääkäri tuottaa *joo*-partikkelin (r. 18). Tällä partikkelilla hän implikoi potilaan selityksen loppuun käsitellyksi ja ehdottaa näin siirtymistä affektiivisestä hetkestä vastaanoton päälinjalle. Tällainen kuvio on yleinen nimenomaan lääkärin vastaanotolta tallennetussa aineistossa: lääkärit osoittavat *niin*-partikkelilla minimaalista emotionaalista ymmärrystä ja siirtyvät sitten *joo*-partikkelilla vastaanoton pääasiaan. Esimerkin 3 riveillä 20–21, potilaan lyhyen elaboroinnin jälkeen, lääkäri tekee uuden hoitoehdotuksen.

Seuraavassa esimerkissä ystävien välisestä puhelinkeskustelusta Kake vastaanottaa *niin*-vuorolla (rivi 13) Veken selityksen sille, miksi mahdollisista kuntosalipäivistä vain toinen sopii hänelle:

(4)

[SKK/Läski]

- 1 K: Saapas nähdä. saapas näh- >meinaat sä nyt mennä
 2 sinne.=
 3 V: =.hh ↑Kyl mä aa:ttelin mennä.hh=
 4 K: =Joo:. [(Sit)]
 5 V: [Et mä nyt-] nyt meen #lenkille vähän ja
 6 (.) jumppaan täs[sä ja] .nhht=
 7 K: [Joo,]
 8 K: =Jympä me Lillbabs.
 9 V: Ju:st Enii t(h)o[ta ni] .hh h [keskiviik]ko
 10 K: [°(Jees)°] [°(heh)°]
 11 V: → vois >en mä ku mä en perjantain kui:tenkaan
 12 → #jak[sa lä]htee#.
 13 K: ⇒ [Nii.]
 14 K: → Joo. .hh Tota< mut ↑se: riippuu nyt vähän siitä miten
 15 mä saan ↓putoo:#maan tätä mun piirtämishommaa >mä
 16 oon tosiaan vähän kusessa mä oon lykänny niit vähä
 17 (.) turhan pitkää taas – – –

Rivien 11–12 yksikön 1. persoonan lausumallaan Veke perustelee rivien 9 ja 11 lausumaansa (*keskiviikko vois*), jolla esitti vain toisen tarjolla olevista kuntosalipäivistä mahdolliseksi rajoittaen näin mahdollisuuksia yhteisiin salikäynteihin. Lausuma sisältää perustetta spesifioivan modaalisen *jaksaa*-verbin (huomaa myös rivin 11 *ku*-konnektori). Ri-

vin 13 *niin*-vastauksella Kake ilmaisee tunnistavansa sen, kuinka perjantaina voi olla jaksamatta lähteä kuntosalille, ja implikoi tätä kautta pitävänsä perustelua legitimiinä. Edellisen esimerkin lailla myös tässä vastaanottaja siirtyy *niin*-vastauksesta *joo*-vastaukseen ja siitä seuraavaan meneillään olevan päätoiminnan kannalta relevanttiin toimintaan eli pohtimaan omaa mahdollisuuttaan tulla kuntosalille.

Vastaanottajat voivat siis *niin*-partikkelin avulla ilmaista tunnistavansa kumppanin kertoman asiointilan (toimintatavan, tunteen) mahdolliseksi ja sitä kautta implikoida pitävänsä kumppanin antamaa selitystä legitimiinä ja hyväksyttävänä. *Niin*-vastauksen sisältämän affektiivisuuden asteeseen vaikuttaa menossa olevan laajemman toimintatyyppin luonne ja partikkelin prosodia. Sellaisissa tapauksissa kuin esimerkki 2, jossa partikkelivuoro esiintyy keskellä huoltenkerrontaa (työtoverin lähtemisen aiheuttama haikeus) ja jossa partikkeliä edeltävä lausuman päättehtävänä on sympatian hakeminen vastaanottajalta, *niin*-vastaus myötäelämisen osoittajana saa keskeisemmän aseman kuin sellaisissa tapauksissa (esimerkit 1 ja 3–4), joissa *niin* on sanottu vastaukseksi lausumaan, joka toimii samanaikaisesti useammalla tasolla: meneillään olevan päätoiminnan eteenpäin viejänä (esimerkiksi osana hoitokeinon etsimistä lääkärin vastaanotolla tai osana yhteisen kuntosaliajan etsimistä). Jälkimmäisissä tapauksissa vastaanottaja voi osoittaa *niin*-partikkelilla rekisteröineensä kumppanin lausuman affektisen puolen ennen kuin vastaa lausumaan meneillään olevan päätoiminnan osana. Näkemissämme neljässä esimerkissä partikkeli on sanottu kolmella eri tavalla: esimerkeissä 1 ja 2 kaksihuippuisena, esimerkissä 3 tasaisella sävelkululla ja esimerkissä 4 laskevalla sävelkululla. Prosodisten piirteiden tarkempi tutkimus on tarpeen: partikkelin pidennys kaksihuippuisuuden kautta saattaa olla keino lisätä affektiivisuutta.

JOO-PARTIKKELI VASTAAMASSA EDELLISEEN VUORON AFFEKTITTOMANA INFORMOINTINA

Myös partikkeli *joo* esiintyy edeltävien esimerkkien kaltaisissa konteksteissa. Tehtävältään se kuitenkin eroaa *niin*-partikkelista: *joo* rekisteröi edeltävän ymmärretyksi, mutta se ei poimi lausuman affektista ainesta käsittelyyn, vaan pitää keskustelun faktuaalisella tasolla. Konteksteissa, joissa edeltävän lausuman affektinen ulottuvuus on vahvaa, vastaanottajan voi kuulla ottavan *joo*-vastauksella etäisyyttä kumppanin sanomaan ja näin implikoivan erimielisyyttä.¹⁶

Seuraavassa katkelmassa sisarusten välisestä puhelinkeskustelusta esiintyy juuri tällainen *joo*-vastaus rivillä 17. Jaana ja Mervi, jotka ovat jo muuttaneet omiin koteihinsa ja asuvat eri puolilla maata, ovat menossa isän syntymäpäiville. Katkelma kuuluu jaksoon, jossa keskustellaan kummankin saapumisajasta syntymäpäiville. Varsinainen juhlapäivä on keskiviikko, ja juuri ennen katkelmaa Jaana on kertonut menevänsä päiville keskiviikkona. Rivillä 1 Mervi arvelee oman tulonsa saattavan jäädä torstaiaamuun:

¹⁶ Jefferson (1996) on osoittanut vastaavanlaisen eron englannin *no*- ja *yeah*-vastauksen välillä vastattaessa negatiiviseen lausumaan. Hänen mukaansa *no* on myötäelämistä tai liittoutumista (affiliation) ilmaiseva vastaus, kun taas *yeah* pelkästään kuittaa lausuman vastaanotetuksi. Tarkoitukseni on selvittää omana tutkimuksenaan suomen kielovastauksen ja *niin*- ja *joo*-partikkelien suhdetta toisiinsa.

(5)

[SKK/Isän syntymäpäivät]

- 1 M: .mh Tai en tiä jäöpkö se sitte torsttai<
2 °oamupäevvää.°
3 (1.0)
4 J: Ahah,
5 (1.0)
6 M: Ootkos sinä sitten millonka jo lähössä
7 poe(k[kee].]
8 J: [No ku mul] ois perjantaina töi:tä?
9 (0.4)
10 M: °Ai jaa:°
11 (3.1)
12 M: .hh Elikkä sinun pittää sillo jo torst°taina
13 lähttee.°=
14 J: → =Nii:mhh .hhh Ja varmmaa niin se< juhlahälyn
15 → jäläkkeen 0 n'nku lähteeki, jo iha mielellää.
16 → .hh[h
17 M: ⇒ [Joo[:.
18 J: [Tai no en >tiä< .hhh mut ↑toisaalta olis
19 ihan kiva olla vähän pitemppään mut< .mk no olis
20 mulla niinku vielä y:ks lomapäivä jäljellä mut en
21 minä tiä ra:skisinko minä sitäp °perjantaina.°
22 (0.7)
23 J: [Jo käättää,mhh .mhh[h
24 M: [(Joo.) [Mut ↑jos haluaisit nin voisitha
25 sinä meille tulla.

Riveillä 12–13 Mervi ilmaisee *elikkä*-alkuisella lausumalla tulkintansa Jaanan vastauksesta (r. 8) kysymykseen poislähdöstä. Lausuma purkaa vastauksen implikaation: Mervi toteaa eksplisiittisesti Jaanan lähtöpäivän. Lisäksi hän käsittelee lähtöpäivää varhaisena adverbilla *jo* — jo rivin 9 tauko, rivin 10 kuiskaten tuotettu vastaus ja rivin 11 pitkä tauko kertovat tilanteen hankalaksi Mervin kannalta: hän ei ehdi juuri näkemään siskoaan. Tulkintana Jaanan vastauksesta Mervin vuoro tekee relevantiksi tulkinnan vahvistavan tai torjuvan Jaanan vuoron.

Rivillä 14 Jaana ensin vahvistaa päätelmän oikeaksi ja jatkaa sitten vuoroaan *ja*-alkuisella lausumalla, jolla lisää aspektin lähtösuunnitelmaansa. Edellä Jaanan lähdöstä on puhuttu työn aiheuttamana välttämättömyytenä, minkä Mervi vielä eksplikoi rivin 12 nesessiiviverbillä *pittää*. Tässä rivien 14–15 lausumassa Jaana käsittelee lähtöä myös sisäisen halun synnyttämänä tekona (vrt. *mielellään*). Hän antaa näin toisen selityksen lähdölleen, ja lausuma sisältää myös selityksen perusteen: yhdyssanan *juhlahälyn* perusosa *häly* kuvaa syntymäpäiviä ei-toivottavana tilanteen. Lausuma on rakennettu nollapersoonaiseksi: sisäisestä halusta lähtijää ei ole pantu ilmi. Nollapersoonan avulla puhuja kutsuu vastaanottajaa tunnistamaan kuvatun tilanteen ja tätä kautta näkemään annetun selityksen legitiiminä.

Rivillä 17 vastaanottaja vastaa *joo*-partikkelilla. Partikkelilla hän rekisteröi kerrotun ymmärretyksi, mutta ei poimi siitä sen affektista, samastumista hakevaa puolta. Tätä kautta hän ottaa etäisyyttä sanottuun ja implikoi erimielisyyttä. Rivillä 18 puhuja vetäytyykin kannastaan ja esittää lisäperusteita päätökselleen.

Seuraavassa, samasta puhelinkeskustelusta olevassa katkelmassa esiintyy samankaltainen *joo*-vastaus rivillä 16, mutta nyt sen tuottaa Jaana. Mervi ja hänen miehensä ovat muuttaneet toiselle paikkakunnalle asuttuaan aiemmin miehen sukulaisten kanssa. Rivillä 10–11 Mervi aloittaa uuden puheenaiheen positiivisella arviolla nykytilanteestaan (rivien 1–8 katkelma on osa keskustelua Mervin työstä):

(6)

[SKK/Isän syntymäpäivät]

- 1 M: – – – Se sano että jotta laita se kuus £tun:ti(h)a
 2 että .hh=
 3 J: =Mm::,=
 4 M: =että eehä sitä o- toemita köävä siellä töessä
 5 [(muute.)
 6 J: [No e:i kyllä niiku yhen tunnin ta[kia.
 7 M: [(Mm::.)
 8 J: .hhh he he E(h)i tosiaankaa.hh
 9 (2.2)
 10 M: <mhhh .hhh> Huu huhh, .mhh on kyllä tosi mukava olla
 11 teällä ↑mh
 12 J: .mk mhh Joo: on varmasti.hh .hhhh ihmiste
 13 ilmoilla,hh
 14 M: → Mm: hmh, Nii ja< (0.2) ennen kaikkee poissa anopi
 15 → s(h)ilimist(h)ä .hh heh [heh
 16 J: ⇒ [Joo:, onks se n(h)yt
 17 ⇒ £nji h(h)irmune.£
 18 M: Täh,
 19 J: Onks se nyt nii hirmune.
 20 (1.0)
 21 M: mhhh Noh, miten sen nyt ottaa .hhh
 22 J: No [on se varmmaa aika ärsyttävä.
 23 M: [(Ei se-)
 24 M: No o:n, .hhh ja< (0.4) se ei sitte ku< siihen nytte<
 25 tuli vielä sen Matin< akkakaveri niin sanotusti. .hh
 26 sinne asummaa ni se se vasta oli(h)hi £hj:rmune .hh=
 27 J: =°Ai jaa ha° ha [hah ha ha ha ha
 28 M: [£(Jotta) ei sihev verrattuna ollu
 29 mittää .hhh myö nyt pari viikkoo kerettii siellä
 30 olla [j(h)a sej jäläkkee oli jo pakko muuttoo]
 31 J: [°eh he he he .hh he he he°]
 32 M: [°eh heh heh°] ↑.hee
 33 J: [eh heh heh heh]
 34 J: £.hhh£ Joo:. mh No assuukos siellä nyt teijäm (.)
 35 puolella sitte kettää.h

Mervin vuoro saa vastaukseksi Jaanan tulkinnan arvion perusteesta (r. 12–13). Rivillä 14 Mervi vahvistaa tulkinnan mutta tarjoaa myös toisen perusteen, jonka merkitsee adverbialilla *ennen kaikkee* ensisijaiseksi. Vuorollaan hän kutsuu vastaanottajaa näkemään yhteyden mukavan olon ja anopin silmien alta poissa olemisen välillä. Rivillä 16 Jaana vastaa *joo*-partikkelilla. Tällä vastauksella hän rekisteröi edellisen vuoron ymmärretyksi mutta ei ilmaise ymmärrystä affektisella tasolla. Hän jatkaa vuoroaan kysymysmuotoisella lausumalla, jolla kielentää Mervin vuoron mahdollisen implikaation ja asettaa sen epävarmaksi. Kysymyksen sisältyvä lausumapartikkeli *ny* implikoi väitettä 'ei ole sellainen'

▷

(Hakulinen ja Saari 1995). Kysymyksellään Jaana kyseenalaistaa Mervin arvion ja implikoi näin erimielisyyttä. Huomata voi, että jatkossa Mervi käsittelee Jaanan arviota ongelmallisena: rivin 18 korjausaloite viivyyttää vastausta (ks. Sorjonen 1997b), samoin rivin 20 tauko, ja kun vastaus viimeinen annetaan rivillä 21, se on varauksellinen. Rivillä 22 kysyjä perääntyy kannastaan.

Olemme nähneet, kuinka partikkelien *niin* ja *joo* tehtävät erovat toisistaan samankaltaisissa konteksteissa. Kun *niin* vastaa edellisen vuoron samanmielisyyttä emotionaalisella tasolla hakevaan aspektiin, *joo* käsittelee vuoroa pelkästään tarjotun informaation kannalta. *Joo* pitää puheen faktuaalisissa seikoissa ja voi jopa implikoida erimielisyyttä. Tällaista erontekoa vasten on mahdollista nähdä, kuinka *joo* voi joskus toimia vastauksena, jonka avulla vastaanottaja voi välttää mahdollisesti kiusallisen tulkinnan puhujan vuorosta. Näin on seuraavassa esimerkissä.

POIKKEUSTAPAUS?

Esimerkki 7 on lääkärin vastaanotolta. Potilas on ottanut esiin toisena vaivana kipeän lonkkansa, joka rajoittaa kävelemistä. Lääkäri on ensin varmistanut, ettei lonkkaa ole kuvattu aiemmin, ja kysyy sitten rivillä 1 vaivan kestosta:

(7)

[25B1.LPV:3–4 – Paljonko veri lienee]

- 1 L: – – – Onks se teitä kauan vaivannu.
 2 (0.8)
 3 P: Ei: kun tuolla se: mää tykkään että tossa se meni
 4 kun mää kävin tuolla .hh jumpalla ja niitä
 5 → venytyksiä oli ja **tommoset #e# iki**[vanhat]
 6 L: [Aha,]
 7 P: → **luut ku ne v- [venytel]lään nin,**
 8 L: ⇒ [Joo:..]
 9 L: ⇒ **Joo:.**
 10 P: Juu mutta mää lopeti: >>vesivoimistelussa mä kyllä
 11 käyn kun siellä [se on] ih[↑]a:n #yy# se on ihan
 12 L: [Nii:,]
 13 P: lääkettä.
 14 L: Joo, .Joo,
 15 (0.3)
 16 L: °Jus:[t.°
 17 P: [Mutta sen jump- #0# ↑kuivajumpan mää lopetin.
 18 L: Ni,
 19 (1.0)
 20 L: Joo o, .mthhh Onkos teillä paino muuttunu viime⇐

Potilas (r. 3–5) kieltää ensin vaivan pitkän keston ja esittää sitten diagnostisen arvion, selityksensä vaivan syystä. Hän kuvaa ensin tilanteen, jossa vaiva alkoi (jumpassa venyteltäessä). Lääkäri vastaanottaa tähänastisen vastauksen uutena tietona hieman myöhässä tulevalla *aha*-partikkelilla (r. 6). Samanaikaisesti potilas on edennyt antamaan yleisempää selitystä vaivalle. Hän hakee sitä määritteen *ikivanhat* avulla ikäkategoriasta, johon kuuluu. Yksi mahdollisuus lääkärin vastata potilaan vuoroon olisi ottaa kantaa annetun selityksen legitimisyteen, jolloin mahdollinen vastaus olisi *niin*. Riveillä 8 ja 9 lääkäri

kuitenkin vastaa käyttäen *joo*-partikkelia. Niillä hän vastaanottaa potilaan vuoron ymmärrettynä.

Tapaus poikkeaa aiemmin esitetyistä lääkärin vastaanoton katkelmista sikäli, että tässä on kyse potilaan medikaalisesta ongelmasta, kun taas aiemmissa katkelmissa puheena oli potilaan elämäntilanne (työhuolet, rahapula). Saattaakin olla, että potilaan kertoma esimerkissä 7 on kuultavissa vahvemmin tietoa tarjoavana eikä niinkään tunnistamista ja myötäelämisen osoittamista hakevana. Mutta lääkärin voi kuulla *joo*-partikkelilla välttävän samanmielisyyttä mahdollisesti potilaan kasvoja uhkaavan väitteen kanssa. *Niin*-partikkelilla lääkäri olisi hyväksynyt potilaan selityksen ikivanhoista luista ja tätä kautta ikäkatgorioinnin ja sen itsestään selvät vaikutukset terveyteen. Vaikka potilas on katgorioinut itsensä tietyllä tavalla, hän ei kuitenkaan ehkä haluaisi kuulla samanlaista kuvausta lääkäriltään. Tällaisessa tilanteessa lääkäri voi *joo*-partikkelilla vastaanottaa lausuman sisältämän faktatiedon menemättä mukaan sen affektiseen puoleen.

Tarkastellussa kontekstissa *niin*- ja *joo*-partikkeli osoittautuvat erilaisiksi keinoiksi vastata edelliseen vuoroon: *niin* poimii edellisen puhujan vuoron affektiivisen ulottuvuuden ja vastaa siihen hyväksyvästi, *joo* puolestaan vastaanottaa pelkästään edellisen vuoron sisältämän faktatiedon. Näin siis partikkelien tutkimuksen kautta voi päästä näkemään yhden keinon, jolla emotioita tehdään näkyviksi vuorovaikutuksessa (ks. Peräkylä 1999).

Niin-partikkelin historia on läsnä sen tässä artikkelissa tarkastelluissa käytöissä. *Niin* katsoo tapauksissamme taaksepäin, ja sen funktiosta toisen kuvaaman asiointilan tunnistajana punoutuu lanka *se*-pronominin anaforiseen, referenttiä tavalla tai toisella jo tuttuuna käsittelevään tehtävään.

LOPUKSI

Dialogipartikkelit ovat keino osoittaa sellaisia intersubjektiviisen ymmärryksen ja dialogin synnyn ja jatkumisen kannalta perustavanlaatuisia seikkoja kuin juuri sanotun informaatioarvoa tai affektiivisuutta — vastaanottajan asemaa suhteessa puhujaan ja puhujan asemaa suhteessa vastaanottajaan. Partikkelien merkityspiirteiden ja tehtävien tarkentamiseksi tarvitaan tutkimusta niiden käytöstä erilaisissa tilanteissa. Tiettyjen vastaustapojen läsnä- tai poissaolo voi olla tilannetyypin keskeisiä piirteitä. Niinpä tässä artikkelissa käsitellyt *niin*-vastaukset näyttävät olevan vahvimpia keinoja, joilla suomalainen lääkäri voi osoittaa emotionaalista suhtautumistaan potilaaseen. Ne vaikuttavat käyttökelpoisilta tv-toimittajallekin, kun esimerkiksi K. Tervo käyttää samastumista osoittavaa *niin*-vastausta haastatellessaan vaikkapa vuoden siivojaa, mutta ei kun haastateltavana on poliitikko. Tärkeä muuttuja partikkelien tutkimuksessa on todennäköisesti myös se, onko kyse kahden- vai monenkeskisestä keskustelusta, puhelin- vai kasvokkaiakeskustelusta (vrt. Kangasharju 1998).

Vastaustapojen tutkimisen kautta voidaan myös päästä näkemään lapsen tapaa hahmottaa kielellisiä rakenteita ja niiden tehtäviä: milloin lapsi esimerkiksi oppii puhelinkeskustelussa soittajan *Onko isi kotona?* -vuoron eri tehtävät — missä iässä hän lähtee *On*-vastauksensa jälkeen hakemaan isää puhelimeen sen sijaan, että odottaisi soittajan kehotusta? Partikkelien tutkimus on tarpeen myös kielenopetuksen kannalta: kun suomalainen kääntää *ai jaa* -vastauksen englanniksi *oh yeah*, vastauksen episteeminen viesti vaihtuu

▷

uutena tietona vastaanottamisesta jo tiedetyn asian vastaanottamiseksi. Clancyn ja kumppaneiden (1996) englantia, japania ja kiinaa toisiinsa vertaava tutkimus on tuonut esiin potentiaalisesti kiinnostavia seikkoja erirakenteisten kielten välillä siinä, mihin puhujan vuoron rakenteelliseen kohtaan vastaanottajat sijoittavat dialogipartikkelit ja muut vastauksensa. Vastausten merkitystä luova ja vuorovaikutuksellinen tehtävä ja kunkin kielen oma vastausjärjestelmä ovat kuitenkin saaneet tutkimuksessa vain niukasti huomiota tarkastelun keskittyessä vastausten sijaintiin äänessäolijan vuoron syntaktisessa rakentumisessa.

Missä määrin meillä sitten on alakulttuurisia eroja (esim. alue-, ikä- tai sosiaaliryhmittäisiä eroja) tai eroja yksilöiden välillä dialogipartikkelien ja muiden vastaustapojen käytössä? Ennen kuin kysymykseen voidaan vastata, tarvitaan vastaustapojen tarkastelua samankaltaisissa sekventiaalisissa ja toimintaympäristöissä ja analyysiä yksittäisten puhujien puheesta erilaisissa tilanteissa ja erilaisten kumppanien kanssa.

Dialogipartikkelit ovat kielenaineiksia, joiden kautta on mahdollista päästä näkemään uusia puolia myös erilaisten morfosyntaktisten rakenteiden käytöstä ja merkityksestä. Partikkelien käyttö voi olla relevanttia esimerkiksi niinkin erilaisten rakenteellisten seikkojen kuin nollapersoonan, verbimoduksen, sanajärjestyksen tai lausemuottien tehtävien tarkastelussa — ja päinvastoin.

LITTEROINTIMERKIT

.	laskeva sävelkulku
,	tasainen sävelkulku
?	nouseva sävelkulku
↑	sävelkorkeuden nousu
↓	sävelkorkeuden lasku
—	alleviivattu tavu painotettu (esim. k <u>i</u> ssa)
[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.5)	pitempi tauko, pituus sekunteina
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
> <	nopeutettu jakso
< >	hidastettu jakso
°°	muuta puhetta hiljaisempi jakso
:	venytetty äänne (esim. kau:kana kaukana)
.hh	sisäänhengitys
hh	uloshengitys
.joo	piste sanan edessä: sana lausuttu sisäänhengittäen
(h)	hengitys sanan sisällä, usein naurua
£ £	hymyillen sanottu jakso
# #	nariseva ääni
ki-	(tavuviiwa) sana jää kesken
<	sanan loppu tavallista lyhyemmin sanottu
(jo)	(sulut) epävarmasti kuultu jakso
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(())	kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentit

LÄHTEET

- AALTIO, MAIJA-HELLIKKI 1984: Finnish for foreigners. Otava, Helsinki.
- AMEKA, FELIX 1992: Introduction. Interjections: the universal yet neglected part of speech. – *Journal of Pragmatics* 18 s. 101–118.
- ATKINSON, JOHN 1961: Finnish grammar. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- BERG, MAARIT – SILFVERBERG, LEENA 1997: Kato hei — puhekielen alkeet. Finn Lectura, Helsinki.
- CARLSON, LAURI 1984: *Well* in dialogue games. John Benjamins, Amsterdam.
- CLANCY, PATRICIA – THOMPSON, SANDRA A. – SUZUKI, RYOKO – TAO, HONGYIN 1996: The conversational use of reactive tokens in English, Japanese and Mandarin. – *Journal of Pragmatics* 26 s. 355–387.
- CRUSE, D. A. 1986: Lexical semantics. Cambridge University Press, Cambridge.
- DRUMMOND, KENT – HOPPER, ROBERT 1993: Some uses of *yeah*. – *Research on Language and Social Interaction* 26 s. 203–212.
- DUNCAN, STARKEY 1972: Some signals and rules for taking speaking turns in conversations. – *Journal of personality and social psychology* 23 s. 283–292.
- DUNCAN, STARKEY – FISKE, D. H. 1977: Face-to-face interaction: research, methods, and theory. Erlbaum, Hillsdale N. J.
- ETELÄMÄKI, MARJA 1998: Kuva puheenalaisena. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta* s. 34–80. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- FILLMORE, CHARLES 1975: Santa Cruz lectures on deixis, 1971. Indiana University Linguistics Club. Bloomington, Indiana.
- FORSBERG, HANNELE 1998: Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- GARDNER, RODERICK 1995: On some uses of the conversational token *mm*. Väitöskirja. University of Melbourne.
- 1997: The conversation object *Mm*: a weak and variable acknowledging object. – *Research on Language and Social Interaction* 30 s. 131–156.
- GARFINKEL, HAROLD – SACKS, HARVEY 1970: On formal structures of practical action. – John C. McKinney & Edward A. Tiryakian (toim.), *Theoretical sociology* s. 337–366. Appleton Century Crofts, New York.
- GENETZ, ARVID 1890: Suomen partikkelimuodot. Väitöskirja. Suomen Keisarillinen Aleksanterin-Yliopisto.
- GOODWIN, CHARLES 1981: Conversational organization. Interaction between speakers and hearers. Academic Press, New York.
- 1986: Between and within: alternative and sequential treatments of continuers and assessments. – *Human Studies* 9 s. 205–218.
- GUTHRIE, ANNA M. 1997: On the systematic deployment of *okay* and *mmhmm* in academic advising sessions. – *Pragmatics* 7 s. 397–415.
- HAAKANA, MARKKU tulossa: Laughing matters — constructing the identities of 'doctor' and 'patient' through laughter. Väitöskirja, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI 1989: Palauteilmauksista. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen kes-*

- kustelun keinoja 1 s. 98–114. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1993a: The grammar of opening routines. – Susanna Shore & Maria Vilkuna (toim.), SKY 1993. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja s. 149–170. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Helsinki.
- 1993b: Inandning som kulturellt interaktionsfenomen. – Ann-Marie Ivars, Hanna Lehti-Eklund, Pirkko Lilius, Anne-Marie Londen & Helena Solstrand-Pipping (toim.), Språk och social context. Meddelanden för institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet, Serie B, 15 s. 49–67.
- tulossa: Partikkelit. – Luku Suomen kielen deskriptiiviseen kielioppiin.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI – SAARI, MIRJA 1995: Temporaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi – Virittäjä 99 s. 481–500.
- HAKULINEN, AULI – SORJONEN, MARJA-LEENA 1986: Palautteen asema keskustelussa. – Pentti Leino & Jyrki Kalliokoski (toim.), Kieli 1 s. 39–72. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HANKS, WILLIAM 1992: The indexical ground of deictic reference. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), Rethinking context s. 43–76. Cambridge University Press, Cambridge.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1988: Subjekteina ja objekteina toimivat nominilausekkeet puhutussa suomessa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997: When discourse becomes syntax: noun phrases and clauses as emergent syntactic units in conversational discourse. Painamaton väitöskirja. University of California, Santa Barbara.
- HERITAGE, JOHN 1984: A change-of-state token and aspects of its sequential placement. – J. M. Atkinson & John Heritage (toim.), Structures of social action s. 299–345. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1996 [1984]: Harold Garfinkel ja etnometodologia. Suom. Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen ja Soile Veijola. Gaudeamus, Helsinki.
- 1998: *Oh*-prefaced responses to inquiry. – Language in Society 27 s. 291–334.
- HUSU, ANNA-MAIJA 1968: Myöntävä ja kieltävä vastaus hämäläismurteissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1976: Keskusteluinterjektiot kommunikaatioprosessissa. Lisensiaatintyö. Joensuun yliopiston suomen kielen laitos.
- JEFFERSON, GAIL 1984: Notes on a systematic deployment of the acknowledgement tokens »yeah» and »mm hm». – Papers in Linguistics 17 s. 197–206.
- 1993: Caveat speaker: preliminary notes on recipient topic-shift implicature. – Research on Language and Social Interaction 26 s. 1–30.
- 1996: Is 'no' an acknowledgement token? Comparing British and American uses of (+)/(-) tokens. Esitelmä. 11th World Congress of Applied Linguistics. Jyväskylä, elokuu 1996.
- KANGAS, HELENA 1971: Havaintoja Ylihärmän murteen *niin*-partikkelin käytöstä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KANGASHARJU, HELENA 1998: Alignment in disagreement: building up alliances in multi-

- person interaction. Julkaisematon väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KARLSSON, FRED 1987: Finnish grammar. WSOY, Helsinki.
- KENDON, ADAM 1990 [1967]: Some functions of gaze direction in two-person conversation. – Adam Kendon, *Conducting interaction* s. 51–89. Cambridge University Press, Cambridge.
- KOURI, RAIJA 1996: *Niin*-sanankäyttö suomen murteissa. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- KURHILA, SALLA tulossa: Co-constructing understanding in talk between a native and a non-native speaker. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LAITINEN, LEA 1993: Nesessiivirakenne, kieliopillistuminen ja subjektiivisuus. – *Virittäjä* 97 s. 149–170.
- 1995a: Nollapersoonat. – *Virittäjä* 99 s. 337–357.
- 1995b: Persoonat ja subjektit. – Pirjo Lyytikäinen (toim.), *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta* s. 35–79. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LARJAVAARA, MATTI 1990: Suomen deiksis. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAURANTO, YRJÖ – PARVIAINEN, AIRA – RAINÖ, PÄIVI 1994: Kiva nähdä. Puhutun kielen harjoituksia. Finn Lectura, Helsinki.
- LAURY, RITVA 1997: Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish. John Benjamins, Amsterdam.
- LEHTINEN, MERI 1963: Basic course in Finnish. Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 27. Indiana University, Bloomington.
- LEPISTÖ, HELENA 1965: Myöntävä vastaus suomen murteissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983: Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
- LOCAL, JOHN 1996: Conversational phonetics: some aspects of news receipts in everyday talk. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.), *Prosody in conversation* s. 177–230. Cambridge University Press, Cambridge.
- LYONS, JOHN 1977: Semantics, osat 1–2. Cambridge University Press, Cambridge.
- LÖNNROT, ELIAS 1958 [1880]: Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Kolmas painos. WSOY, Helsinki.
- MAYNARD, SENKO 1990: Conversation management in contrast: listener response in Japanese and American English. – *Journal of Pragmatics* 14 s. 397–412.
- MÜLLER, FRANK ERNST 1996: Affiliating and disaffiliating with continuers: prosodic aspects of reciprocity. – Elizabeth Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.), *Prosody in conversation* s. 131–176. Cambridge University Press, Cambridge.
- NUUTINEN, OLLI 1977: Suomea suomeksi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- OCHS, ELINOR 1992: Indexing gender. – Alessandro Duranti & Charles Goodwin (toim.), *Rethinking context* s. 335–358. Cambridge University Press, Cambridge.
- ORESTRÖM, BENGT 1983: Turn-taking in English conversation. *Lund Studies in English*, 66. Gleerup, Lund.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: Suomen kielioppi. WSOY, Helsinki.
- PERÄKYLÄ, ANSSI 1999: Vuorovaikutustutkimuksen kaksi traditiota. – *Sociologia* 36 s. 41–48.
- RAEVAARA, LIISA 1993: Kysyminen toimintana. Kysymys–vastaus–vieruspareista arkikes-

- kustelussa. Lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ROUTARINNE, SARA tulossa: Taustoittaminen teinityttöjen keskusteluissa. Väitöskirja. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- SADOCK, J. M. – ZWICKY, A. M. 1985: Speech act distinctions in syntax. – Timothy Shopen (toim.), Language typology and syntactic description, Volume I, Clause structure s. 155–196. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHACHTER, PAUL 1985: Parts-of-speech systems. – Timothy Shopen (toim.), Language typology and syntactic description, Volume I, Clause structure s. 3–61. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. 1982: Discourse as an interactional achievement: some uses of 'uh huh' and other things that come between sentences. – Deborah Tannen (toim.), Georgetown university round table on languages and linguistics (GURT) 1981 s. 71–93. Georgetown University Press, Washington, D. C.
- 1996: Turn organization: one intersection of grammar and interaction. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), Interaction and grammar s. 52–133. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHEGLOFF, EMANUEL A. – SACKS, HARVEY 1973: Opening up closings. – Semiotica 7 s. 289–327.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: Läsnaölon pronominit: *tämä, tuo, se* ja *hän* viittaamassa keskustelun osallistajaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SILVERSTEIN, MICHAEL 1976: Shifters, verbal categories and cultural description. – Keith H. Basso & Henry A. Selby (toim.), Meaning in anthropology s. 11–57. School of American Research, Albuquerque.
- SORJONEN, MARJA-LEENA 1988: *Mm* ja *joo* — taustapalautettako vain? – Lea Laitinen (toim.), Isosuinen nainen s. 209–231. Yliopistopaino, Helsinki.
- 1996: On repeats and responses in Finnish conversations. – Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), Interaction and grammar s. 277–327. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1997a: Recipient activities: particles *nii(n)* and *joo* as responses in Finnish conversations. Julkaisematon väitöskirja. University of California, Los Angeles.
- 1997b: Korjausjäsenitys. – Liisa Tainio (toim.), Keskusteluanalyysin perusteet s. 112–138. Vastapaino, Tampere.
- painossa: Recipient activities: the particle *no* as a go-ahead in Finnish conversations. – Cecilia E. Ford, Barbara A. Fox & Sandra A. Thompson (toim.), The language of turn and sequence. Oxford University Press, New York.
- STENSTRÖM, ANNA-BRITA 1984: Questions and responses in English conversation. Lund Studies in English, 68. Gleerup, Malmö.
- SULKALA, HELENA – KARJALAINEN, MERJA 1992: Finnish. Routledge, Lontoo.
- Suomen sanojen alkuperä 1992 ja 1995. Osat 1–2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- TAINIO, LIISA 1996: Kannanotoista arkikeskustelussa. – Auli Hakulinen (toim.), Suomalaisen keskustelun keinoja 2 s. 81–108. Kieli 10. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1997a: Preferenssijäsenitys. – Liisa Tainio (toim.), Keskusteluanalyysin perusteet s. 93–110. Vastapaino, Helsinki.

- (toim.) 1997b: Keskusteluanalyysin perusteet. Vastapaino, Tampere.
- TIITTULA, LIISA 1985: Vuoron vaihtuminen keskustelussa. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisu B-79.
- TUNKELO, E. A. 1945: Myöntävästä vastauksesta. – Virittäjä 49 s. 611–619.
- 1948: Myöntävästä vastauksesta II. – Virittäjä 52 s. 92–94.
- VÄHÄMÄKI, BÖRJE 1994: Mastering Finnish. Hippocrene Books, New York.
- WHITE, LEILA 1990: Suomen kielioppia ulkomaalaisille. Finn Lectura, Helsinki.
- YLIKAHRI, KRISTIINA 1996: Referoinnin laajentumat Siikaisten murteessa. – Virittäjä 100 s. 182–203.
- YNGVE, VICTOR H. 1970: On getting a word in edgewise. – Papers from the 6th regional meeting s. 567–578. Chicago Linguistics Society, Chicago.

ON THE USE OF RESPONSE WORDS

The article begins by discussing the treatment of response particles (dialogue particles, Hakulinen forthcoming) in earlier research and outlining parameters relevant for the study of such particles. Based on a core corpus of 84 telephone calls, the article examines the Finnish particles *niin* and *joo* ('yeah, yes' in some of their central usages) when given as responses to affiliation-relevant utterances by the previous speaker. The discussion is based on the author's PhD dissertation (Sorjonen 1997a).

Response particles can form an utterance, a turn at talk and a verbal action by themselves. Until recently, they have been largely absent from linguistic studies, which reflects the centrality of clauses as units of linguistic research. Particles have, however, been discussed in interactional studies covering different disciplines. An early and to some extent still prevailing approach is that of backchannel or feedback studies, which treat response particles as a unified class (e.g. Yngve 1970; Duncan 1972). More recent studies within or informed by the conversation-analytic approach have formed a turning point in that they analyse different responses with respect to their placement within the unfolding activities (e.g. Jefferson 1984; Schegloff 1982; Heritage 1984; Gardner 1997).

Within Finnish linguistics, little research on response words has previously been undertaken. They have nevertheless been mentioned in some of the early dictionaries of Finnish and, later, in textbooks and grammars for learners of Finnish. Affirmative responses were discussed as early as 1945, by E. A. Tunkelo in *Virittäjä*, and subsequently in a number of Master's theses in the late '60s. The first more extensive discussion was by Hämäläinen in 1976. These early studies, however, mainly provided labels for functions and illustrated them with examples, and responses were treated as an undifferentiated functional class with possible dialectal and/or register variation. More recent work based mainly on conversation analysis has begun to explore the use of response particles in more detail (Ha-

▷

kulinen and Sorjonen 1986; Sorjonen 1988, 1996, 1997a, in press; Hakulinen 1989, 1993a,b; Raevaara 1993; Tainio 1996; Kangasharju 1998; Kurhila forthcoming; Routarinne forthcoming).

Niin is an original Finno-Ugric word which belongs etymologically to the paradigm for the demonstrative pronoun *se* 'it; that' as its instructive (instrumental) case form 'thus, so' in the plural. Its status as a case-marked, inflected element, however, faded early on, and it is now understood as an uninflected particle. In sentence-internal usages it comes close to the English particle *so* (e.g. 'She did it so (i.e. that way)'; 'I'm so glad'). *Niin* has moved out of the demonstrative paradigm and clause structure so that it can also occur as an utterance of its own. By contrast, the particle *joo* is a loan word from Swedish and has acquired distinctive conventions of use in Finnish. As turns in their own right, *niin* and *joo* are used, for example, as responses to polar questions, as claims of agreement with a position displayed by the speaker of the previous turn, and as continuers (see Sorjonen 1997a).

As responses to utterances that make relevant a display of affiliation by the recipient, the particles *niin* and *joo* behave differently. The article discusses cases in which the affiliation-relevant utterance of the previous speaker is an account of that speaker's position. The affiliation is made relevant by inviting the recipient to display recognition of the logic or point of what the speaker has said. A recurrent feature of the accounts is the 'zero person construction' (Laitinen 1995), often translated into English as the generic 'one' or 'you', through which the speaker situates her or his experience in the larger cultural frame of experience.

In these contexts, the particle *niin* displays affiliation with the prior turn by claiming to recognize the rationale of what the coparticipant has said, to see the other's point. *Niin* thus claims generic access to what the coparticipant is talking about and indicates that the speaker is familiar with this type of experience. By contrast, the particle *joo* receives the prior turn as merely understood. Through *joo*, the recipient thus rejects the coparticipant's offer to share experiences: *joo* keeps the participants' worlds apart. *Joo* can be treated as a display of disaffiliation by both of the participants in their subsequent conversation. The history of *niin* as a member of the demonstrative paradigm and as an anaphoric element is evident throughout it uses discussed here: *niin* looks backward, and its function as a display of recognition of the state of affairs described by the coparticipant is tied to the anaphoric use of *se*. ■

Kirjoittajan osoite (address):

*Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Sörnäisten rantatie 25,
00500 Helsinki*

Sähköposti: *marja-leena.sorjonen@domlang.fi*